

5. Les Barcelones allotjades entre luxes i desallotjaments. Apunts sobre la precarització social i les noves formes de segregació

Tractar de copsar les complexes realitats socials subjacents a la metròpoli del disseny que promou la Barcelona aparador turístic no és una feina senzilla. Les formes de vida aquí, empresonades en el context actual de carrera accelerada i sense fre cap a una absoluta mercantilització de totes les esferes de la vida, se'ns presenten cada dia més fragmentades. Els que habitem aquesta metròpoli de límits cada cop més imprecisos, però, coneixem en pròpia pell els límits reals que s'imposen a l'assoliment d'una vida plena contraposada a la dictadura de l'economia. Ens podem reconèixer en la mobilització constant que representa tant la precarietat laboral com disposar d'una feina que encara que ens garanteixi la reproducció ni ens complau ni ens deixa temps lliure; en la inseguretat constant que genera la incertesa de com pagarem un lloguer impossible o una hipoteca a 30 anys que penja del fil d'interessos variables i feines inestables. I molt sovint també ens reconeixem en quelcom que costa més expressar i que resideix en la fragilitat que recorre els vincles socials, en la dificultat de reconstruir comunitat sobre la base de relacions socials cada cop més mercantilitzades i fragmentàries. Observem entristits que els espais on la creació d'aquesta comunitat antagònica havia estat possible, ja fos en el treball o en el barri, en relació amb les condicions de vida i treball, han quedat subsumits per la lògica de valorització del capital a mesura que s'anaven desactivant els processos de lluita que apuntaven cap a una transformació social radical. Si bé és cert que aquesta transformació s'ha produït, la direcció que ha pres és ben diferent a la continguda en els somnis i les lluites d'emancipació que romanen en algun lloc de la memòria col·lectiva, conduint a una accentuació de les desigualtats socials i esvaint-se, en la grisor dels dies, la perspectiva d'un canvi en el model de societat.

El que ens proposem en les pàgines següents és, precisament, apuntar alguns dels dispositius que han afavorit aquest procés de desactivació de la capacitat de resposta i transformació social i que, en conseqüència, han contribuït a una progressiva fragmentació i dualització

social. I entre aquests dispositius destacarem en especial els processos de flexibilització laboral que, afavorits per les successives reformes laborals de les dècades dels 80 i 90, han dut a què la precarietat laboral en la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB) sigui una de les més elevades de la Unió Europea, per descriure a continuació el seu impacte en termes d'una creixent mobilitat geogràfica i funcional, d'empobriment econòmic i de desarticulació de la capacitat de resposta dels treballadors i habitants d'aquesta regió. En altres paraules, aquest capítol representa una temptativa d'aproximació a com viuen avui les Barcelones compreses entre la ciutat de la «qualitat de vida» i benestar que venen els seus promotors, i que en tot cas està reservada per a poblacions solvents, i la ciutat real que encara habitem uns quants, que no som precisament pocs.

LA BARCELONA CREADORA DE BENESTAR PER A UNS POCS...

I DE PRECARIETAT PER A LA RESTA

Si, com hem vist en capítols anteriors, el territori, en la lògica capitalista que persegueix la seva ordenació per a la valorització econòmica, en els despatxos on s'avaluen les seves forteses i febleses, esdevé un conjunt complex de variables que s'han de posar en sintonia per garantir-ne la seva productivitat —un conjunt de potencialitats a desenvolupar i riscos a controlar—, el seu continent humà, allò social que l'habita, es constitueix també en objecte d'intervenció política, en tant que element susceptible d'afavorir o entorpir el desenvolupament econòmic metropolità. Això és el que la literatura de la planificació socioeconòmica comprén en qualitat de «recurs humà» que, com a tal, cal modelar i integrar en el procés de valorització: ja sigui sota la forma de capital humà, en un context on el creixement futur es focalitza en les indústries d'alt valor afegit (R+D+I, noves tecnologies, genètica, biomedicina, aeronàutica, *software*, etc.) o com a capital social, en l'àmbit de la cultura, la creativitat, els serveis al turisme o els serveis socials. Un «actiu» que, per ajustar-se a les necessitats productives, hauria de posseir com a trets principals la capacitat d'adequar-se a entorns en mutació contínua, capacitat relacional i d'innovació, esperit emprenedor, flexibilitat i polivalència. D'aquí que els plans d'ensenyament i formació assumeixin la flexibilitat com a criteri fonamental enfront dels nous itineraris laborals que, sotmesos a un canvi perpetu, s'estan configurant a la metròpoli. Però «recurs» que també pot esdevenir obsolet o excedent, encara que susceptible de «requalificació» quan no s'adequa als perfils desitjats, ja sigui per la seva baixa qualificació, com és el cas dels treballadors industrials la feina dels quals ha estat automatitzada o simplement traslladada a països amb costos de producció menors (Indo, Lear, Samsung, etc.); de les dones que s'incorporen al mercat de treball per completar en molts casos l'escassetat d'ingressos

familiars després d'anys de dedicació a una feina domèstica no reconeguda en termes monetaris (només en el període 2000-2002 un total de 43.000 «mestresses de casa» s'assalarien a la província de Barcelona); o el cas d'aquells que o bé no han superat els estudis primaris (la RMB té xifres de fracàs escolar properes al 30%), o que, malgrat tenir formació universitària, tenen coneixements que no s'ajusten als requeriments productius (hi ha massa llicenciats en ciències socials, més del 50% dels titulats universitaris, no deixen d'advertir multitud d'informes: del que no es parla tant, però, és de l'extensió de la subocupació entre persones amb un alt nivell de formació).

Ajustar l'oferta i la demanda de treball, però també crear les condicions per oferir una oferta diversificada i qualificada (mitjançant l'impuls de la immigració o la connexió entre sistema educatiu i productiu i la formació continuada) constitueixen llavors els objectius principals del planejament estratègic.

Si bé aquesta conceptualització per part dels agents econòmics de les persones com a «recurs» no representa cap novetat històrica, respecte a períodes anteriors —i fonamentalment el que es perllonga des del Pacte d'Estabilitat del 59 fins als Pactes de la Moncloa durant la transició i posteriorment l'entrada de l'Estat espanyol a la CEE al 86—, s'observa un canvi essencial. El factor treball es converteix cada cop més en una variable independent de la producció, una despesa que s'ha de flexibilitzar i economitzar en aquells segments productius que ho permetin i, en la mesura del possible, externalitzar sobre el conjunt de la societat. L'existència d'un atur estructural i la forta segmentació del treball facilitaran aquest canvi, coadjuvat també per un seguit de polítiques públiques l'orientació de les quals és posar a disposició del «mercat de treball» més recursos o efectius. Així s'han d'entendre les anomenades polítiques actives d'ocupació (reducció de la protecció a la població desocupada i formació contínua, que en realitat s'ha convertit en un mecanisme d'enriquiment en l'economia de serveis); la reforma de l'ensenyament (promoció de la Formació Professional i connexió entre empresa i universitat), i les polítiques immigratòries.

Si les previsions de creació de nous llocs de treball a Catalunya situen les necessitats de població activa en més de 473.000 persones en el període 2000-2010, el Pla Estratègic Metropolità de Barcelona (PEMB, 2003) assenyala com a principals esculls per al desenvolupament econòmic i l'ocupació la inexistència d'una massa crítica en capital humà i tecnològic, degut a qüestions relatives a la formació i a la tendència a la reducció dels recursos humans, fruit de l'envelliment de la població i la disminució dels «efectius» de l'anomenada generació del *baby boom* dels 60-70. Això significarà que «a Catalunya, en el període 2000-2010, coexistirà la necessitat d'incrementar la població ocupada amb el manteniment de bosses d'aturats de baixa qualificació professional, que caldrà reduir per la via de la formació». Unes necessitats que només es podran

cobrir mitjançant la integració laboral d'entre 224.000 i 428.000 «nous» immigrants, segons PIMEC-SEFES, o 700.000, segons un informe recent de l'Ajuntament de Barcelona que preveu la creació de mig milió de llocs de treball en els pròxims 20 anys.

VERS UN NOU CONTRACTE SOCIAL

Els nous escenaris productius, descrits en els primers capítols del llibre, han tingut com a rerefons una transformació radical del marc laboral i una revisió del contracte social vigent fins als 80. Encara que l'anomenat Estat del benestar no s'ha desenvolupat a l'Estat espanyol al nivell d'altres països de la Unió Europea, fins fa relativament poc s'havia mantingut un cert pacte entre capital i treball, característic del règim d'acumulació fordista. Pacte que, impulsat per patronal i sindicats, pretenia assegurar la subjecció/participació dels individus en el sistema productiu mitjançant la plena ocupació (sobretot masculina), en un mercat de treball regulat on el control dels salaris s'exercia mitjançant la negociació col·lectiva. La relació de forces entre capital i treball i l'existència d'un contrapoder obrer va permetre l'extensió d'un sistema de protecció social bàsic i de formes de salari indirecte que cobrien part de les necessitats bàsiques de la reproducció; la feina no remunerada de la dona a l'àmbit domèstic cobriria la resta. La base del pacte residia precisament en què els augments de productivitat estiguessin associats a un augment progressiu dels salaris i, en conseqüència, en la capacitat de consum dels treballadors, mentre l'Estat assumia part dels costos de la reproducció social.

La reestructuració productiva i la desregulació laboral dels darrers anys, a partir de la crisi de governabilitat i econòmica de mitjans dels 70, significa la crisi d'aquest pacte capital-treball i la recerca d'un nou contracte social orientat a assegurar els creixements de productivitat i la governabilitat social sobre bases noves, en el marc d'una economia globalitzada en la que la RMB es vol inserir de manera competitiva. La persecució de la competitivitat ha comportat, com no, un empitjorament general de les condicions de treball i de vida en els darrers anys. En altres paraules, la precarització social ha constituït l'eix central de l'estratègia de creixement a la RMB que ha tingut en la coacció salarial, és a dir, en la reducció dels costos laborals, directes i indirectes, una de les seves expressions centrals.

El denominat *workfare*, com a règim que ve a substituir el ja de per si precari sistema de benestar conegut com a *welfare*, s'estructura a partir de dos mecanismes essencials: la reducció dels marges de cobertura social i la moderació salarial, que augmenten la dependència dels recursos monetaris procedents del treball assalariat o obliguen a diversificar les fonts d'ingressos (en l'economia informal o bé a partir de crèdits, estalvis, patrimoni i/o ajuts a la família). I, alhora, impulsa la posada a

treballar del conjunt de la societat, amb la incorporació de dones i mà d'obra immigrant al mercat de treball sota criteris de «flexibilitat», l'allargament de l'edat de jubilació i l'atac a les pensions, per mitjà de fórmules que incentiven la combinació de subsidis i sous, l'impuls de modalitats contractuals a temps parcial i temporal, els contractes en pràctiques i formació per als joves, etc.

A la Barcelona metropolitana, la implantació d'aquest nou règim laboral, a partir sobretot de la flexibilització de l'organització de la producció i, en especial, de les relacions laborals, tindrà com a conseqüència principal una forta segmentació del treball. Després de la reestructuració dels anys 70 i 80 —amb el tancament d'empreses i l'acomiadament massiu de treballadors que situarà la taxa d'atur entorn al 25% de la població activa de l'àrea metropolitana a mitjans dels 80—, el context productiu es caracteritzarà per la descentralització, diversificació i especialització de l'activitat econòmica i per un pronunciat procés de terciarització a Barcelona ciutat i la primera corona de municipis que l'envolten. La pèrdua de predomini de la indústria i la seva deslocalització vers la segona corona metropolitana (Mataró, Granollers, Mollet, Sabadell, Terrassa, Martorell, Vilafranca del Penedès i Vilanova i la Geltrú) es produirà paral·lelament a la disminució del treball industrial a Barcelona, que s'especialitzarà en el terciari: serveis a les empreses, sanitat, finances i comerç a l'engròs. Si prenem les dades d'afiliació al Règim General de la Seguretat Social a la RMB al 2002 observem que un 24,3% dels afiliats encara treballen a la indústria, el 68% als serveis i un 7,6% a la construcció, activitat que ha tingut un paper molt rellevant en l'impuls de l'ocupació i que està vinculada a la recuperació econòmica a partir del 95 en relació tant als projectes urbanístics a Barcelona ciutat com sobretot a la demanda d'habitatge.

A escala territorial hi ha, però, una forta diferenciació de l'estructura ocupacional de la població: a Barcelona s'observa una elevada concentració de professionals liberals, directius, personal tècnic, administratiu i comercial (més del 50% dels ocupats residents), mentre que a l'àmbit metropolità hi ha un predomini dels treballadors manuals de la indústria, la construcció i els serveis, sobretot a la primera corona, l'històric cinturó obrer de Barcelona.

LA SEGMENTACIÓ DEL TREBALL: UN NOU MAPA LABORAL

Aquests canvis i el fort creixement que es produeix en l'ocupació al llarg dels 90, tot i les fortes fluctuacions cícliques que caracteritzen els mercats de treball de la RMB, només han estat possibles per la incorporació sota noves condicions laborals de la important borsa d'aturats que produeix la descomposició i descentralització industrial, per la incorporació massiva de dones al treball assalariat (entre 1979 i 2001, a Catalunya, un 86,2% dels 465.000 nous assalariats han estat dones), dels joves

fills del *boom* demogràfic dels 60-70 i de la immigració (que al 2002 representava un 6,3% de l'afiliació a la Seguretat Social a Catalunya, majoritàriament a l'agricultura, la indústria, el servei domèstic, la construcció, l'hostaleria i el comerç).

Cal assenyalar que el total d'afiliats a la Seguretat Social a la RMB, des de la fi dels Jocs Olímpics i la crisi econòmica que afectà al conjunt de Catalunya, ha augmentat de 1.589.770 afiliats a finals de 1994 a 2.069.810 a finals de 2002; i encara que segons l'escala territorial i les fonts consultades el ball de xifres és important, les taxes d'atur a la regió han baixat del 13,4% al 7% en aquest període (*Barcelona Economia*, núm. 52, 2003) o del 20% al 8% entre 1995 i el 2000 (PEMB, 2003). El creixement de l'ocupació a la RMB ha estat una constant al llarg dels 90, encara que amb moments crítics, com el període postolímpic. I encara que els principals «agents econòmics» reconeixin públicament que els baixos costos laborals no poden ser l'únic factor d'atracció d'inversions estrangeres, aquests han constituït i constitueixen encara el principal avantatge comparatiu de la RMB: un 40% de l'ocupació a la regió està vinculada a multinacionals, segons el Pla Estratègic Metropolità, i els salaris baixos constitueixen un dels majors atractius de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Més ocupació, sí, però a costa de la segmentació del treball, provocada per la recerca d'una major flexibilitat productiva que permeti ajustar l'oferta a les fluctuacions del mercat, una major competitivitat, menors costos laborals i una reducció dràstica dels nivells de conflictitat al treball.

Una segmentació que es tradueix, per una banda, en la fragmentació en petites unitats productives que fan disminuir el nombre de treballadors dels establiments productius, sovint com a resultat de l'externalització o subcontractació de part de la producció a empreses on les condicions laborals acostumen a ser pitjors que les de l'empresa matriu. Actualment, la mitjana de treballadors per establiment productiu al conjunt de la RMB al sector serveis no supera els 4 i a la indústria és de 10 treballadors. Per municipis, la grandària mitjana és superior a Barcelona i la primera corona, on es concentra el gruix l'Administració pública, els hospitals i la universitat, i disminueix a la segona corona, inclús en sectors com la indústria bàsica. L'augment dels «falsos autònoms», aquells que treballen per una sola empresa i sovint després d'haver-ne estat assalariats, prop de 20.000 persones a la RMB entre 1998 i 2002, és indicador del procés de segmentació per via de l'externalització.

Però, per altra banda, la segmentació del treball significa la transformació i empitjorament de les condicions laborals (contractuals, salarials i de treball), procés impulsat i sancionat per les diverses reformes laborals que, amb el consens dels sindicats, s'han succeït en els 80 i 90, principalment la reforma de l'Estatut de Treballadors al 84 i les reformes laborals del 94 i 97.

Les polítiques de desregulació laboral, de flexibilització de la força de treball, han permès als empresaris la contractació de mà d'obra en condicions absolutament avantatjoses, «a la carta», subvencionant directament la contractació mitjançant l'exempció del pagament de les quotes a la Seguretat Social, l'abaratiment de l'acomiadament i la contractació mitjançant noves modalitats que afavoreixen la flexibilitat interna i externa, com són els contractes temporals (d'obra i servei, de durada determinada, de formació, en pràctiques, etc.) o a temps parcial. Noves modalitats contractuals que han suposat per als treballadors un augment de la incertesa, de la mobilitat funcional i geogràfica i la discontinuïtat en la percepció d'ingressos.

A tall d'exemple, del total de contractes que es van registrar a la RMB el 2002, segons el Departament de Treball de la Generalitat, el 86% eren de caràcter temporal. A Barcelona ciutat, on s'efectuen la meitat de les contractacions de la RMB i on el 85% dels contractes són temporals, d'aquests gairebé un 55% són eventuais o per obra i servei, i més d'un 30% a temps parcial: només el 0,2% té una durada de més de 18 mesos; el 24% inferior a 1 mes; el 31,2% entre 1 i 6 mesos; el 6,9% entre 6 i 18 mesos i el 37,5% són de durada indeterminada. Dels contractes indefinits (15%), el 17,6% corresponen a contractes a temps parcial i el 55,4% a contractes incentivats (mitjançant ajudes fiscals) o convertits de temporals en indefinits (*Barcelona Economia*, núm. 52, 2003). No calen gaires comentaris, malgrat que si es comparen amb anys anteriors s'observa una lleugera disminució de la taxa de temporalitat que a mitjans dels 90 era del 35% sobre el total dels assalariats a Catalunya i al 2001 del 25%.

Un altre indicador significatiu de la incertesa en quant a l'ocupació és l'índex de rotació laboral (nombre mitjà de contractes per una persona amb 2 o més contractes a l'any) que en els assalariats catalans era de 3,44 contractes anuals l'any 2001 (i la rotació s'ha donat tant entre diferents empreses com dins de la mateixa). Un 18,4% dels treballadors afiliats a la Seguretat Social per compte aliè van tenir més de 2 contractes en aquest any, dels quals només el 16% es van formalitzar per mitjà d'ETT (*Rotació laboral a Catalunya 1998-2001*, Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, 2002). Cal destacar que precisament els sectors on aquesta rotació laboral és més important són el de la sanitat i els serveis socials, els serveis a les empreses, l'edició i les arts gràfiques i l'Administració pública, sectors que figuren entre els capdavaners en l'activitat econòmica a la RMB.

La precarietat en el treball (la rotació, la manca de protecció i la discontinuïtat en els ingressos) s'ha convertit així en la norma del treball durant la darrera dècada.

Pitjors contractes i salaris de misèria. Com constata la Cambra de Comerç, «el sou brut per assalariat del 2000, estimat en 15.437 euros de 1995, és pràcticament igual al sou brut per assalariat de 1978 (15.675

euros de 1995); mentre que la productivitat ha augmentat des dels 23.831 euros del 1978 fins als 34.866 euros del 2000» (*Perspectiva econòmica de Catalunya*, 2003). Endemés, les diferències entre els extrems han crescut al llarg dels 90: entre 1995 i el 2000 els ingressos declarats dels directius passen de ser 3,1 a 3,5 vegades la renda dels obrers no qualificats. Els creixements salarials més grans es donen entre els directius, empresaris i professionals liberals, que tenen un cert control sobre la fixació dels seus ingressos, mentre que es produeix un estancament dels sous al sector públic i entre els treballadors qualificats i no qualificats del privat. Prenent com a definició de salari baix estar per sota del 60% del salari mitjà, entre 1995 i el 2000 s'hauria passat d'un percentatge de treballadors amb salaris baixos del 26,2 al 27,33% (*Les desigualtats salarials a Catalunya 1995-2000*, Ed. Mediterrània, 2002). Augmenten també les desigualtats salarials en tots els aspectes vinculats al treball: en relació al sector d'activitat (entre la producció de llum, aigua o gas, la intermediació financera i les assegurances, que són els sectors amb millors retribucions, i el comerç, l'hostaleria i els transports i comunicacions, que se situen a l'altre extrem salarial); la categoria professional (entre directius i empresaris i treballadors no qualificats); entre treballadors de petites i grans empreses (els primers cobren menys que els segons); segons el tipus de contracte, sigui aquest indefinit o eventual i/o parcial (es pot arribar a cobrar per la mateixa feina i hores de treball fins a un 14% menys per hora), o es tracti d'homes o dones (aquestes cobren de mitja un 30% menys que els homes en totes les categories laborals).

En quant a les condicions de treball el seu empitjorament es fa palès en la tendència a una extensió de la jornada laboral que es manifesta tant en l'augment del temps de desplaçament entre el lloc de residència i treball com en les hores reals de feina. Així, els desplaçaments interns al Barcelonès per motius de feina van disminuir entre 1991 i 1996 de 748.414 a 613.094, a mesura que augmentaven les sortides cap a altres comarques i des d'altres comarques, bàsicament el Baix Llobregat, el Vallès Occidental i Oriental i el Maresme. Entre 1996 i 2001 la mobilitat va augmentar un 3,4% a la RMB, degut sobretot als desplaçaments per anar i tornar de la feina o els estudis al domicili. Per altra banda, segons l'EMRB (2000), gairebé un 20% de la població ocupada treballa entre 41 i 50 hores setmanals, i més del 10% més de 50. A més a més, es reconeix que als convenis sectorials i empresarials entre 1998 i el 2002 s'ha pactat un increment significatiu de la jornada setmanal, sobretot als serveis i la construcció (*Memòria socioeconòmica i laboral de Catalunya 2002*, CTESC).

Aquesta degradació de les condicions de treball s'evidencia també en l'augment de la sinistralitat laboral (en el període 1994-2002, a la província de Barcelona, els accidents amb baixa han augmentat el 60% i els mortals un 12%, en especial en alguns sectors com la construcció, on l'aug-

ment ha estat d'un 74%; *Memòria socioeconòmica CESB*, 2002) i en l'increment de les malalties relacionades amb l'angoixa i el patiment a la feina (estrès, ansietat, depressió...), el que acabarà repercutint sobre la qualitat del treball realitzat (cosa que preocupa als empresaris) i sobre la qualitat de vida en general.

Aquest nou model de gestió del treball es basa per tant en l'establiment de la diferenciació i la desigualtat —quant a l'estabilitat de l'ocupació—, a les retribucions, les possibilitats de promoció, formació i negociació (com a conseqüència de la individualització de la relació laboral), les condicions de treball, etc. El resultat és l'existència de segments de treball associats amb una feina estable, ben remunerada i possibilitats de promoció i negociació, que constituïrien un segment central o primari; i, segons es baixa en la piràmide laboral, segments caracteritzats per una elevada rotació laboral i mobilitat geogràfica, funcional i d'horaris de treball, salaris baixos i poca capacitat de negociació. Aquests segments estarien ocupats fonamentalment, però no únicament, per dones, joves i immigrants que configurarien una espècie de reserva de mà d'obra barata i flexible, i sobretot fàcilment substituïble, sempre disponible per cobrir llocs de treball no estratègics però essencials en l'estructura productiva (serveis socials, construcció, hostaleria, serveis domèstics, neteja, indústria...).

Una nova divisió del treball que permet, d'una banda, reduir costos laborals i de l'altra, degut a la institucionalització del sexisme i el racisme i a la vulnerabilitat econòmica a què se sotmet a aquests col·lectius, la seva submissió a un major control i disciplina laboral.

LA PRECARITZACIÓ GENERALITZADA COM A BASE DEL NOU CONTRACTE SOCIAL

En realitat, el nou contracte postindustrial en què es basa, per exemple, la integració de les dones en el treball assalariat promou una igualtat de sexes basada en una feminització de l'itinerari vital masculí, «en una alteració substancial de l'estructura d'incentivació masculina» (*Memòria socioeconòmica CESB*, 2002, pàg. 149), donat que les polítiques d'igualtat salarial i els drets socials d'ajuda a la dona es consideren —pel poc marge salarial en què es «poden» moure les empreses contractants— contraproductius a l'hora d'afavorir les oportunitats professionals de les dones.

Malgrat aquesta política tan «progressista», consistent en estendre la precarietat laboral a tots els segments socials, per mitjà de la progressiva feminització del treball (flexibilitat, salaris baixos, etc.), encara és possible resseguir la discriminació de gènere en el predomini de les dones en ocupacions administratives i com a personal tècnic de serveis a la sanitat i l'educació, bàsicament, i —amb l'estancament de l'ocupa-

ció pública i l'extensió de la privada— en feines situades en els nivells inferiors de l'escala salarial. S'observa també un elevat grau de feminització de l'ocupació a temps parcial i de caràcter temporal, una forta rotació laboral (del 20% sobre el total de dones assalariades, *RLC 1998-2001*) i un nombre més elevat de contractes acumulats a l'any. Les desigualtats de gènere són també notòries en quant a la protecció en cas d'atur ja que, segons l'ERMB, l'any 2000 un 80% de les dones aturades no rebia cap subsidi i el 20% restant rebia, respecte a anys anteriors, quantitats inferiors per prestacions contributives o assistencials i, com no, en el fet que continuen desenvolupant la major part del treball domèstic i de cura d'infants i avis.

Pel que respecta als treballadors immigrants, cridats a cobrir les mancances de mà d'obra en determinades ocupacions, qualificades i no qualificades, a reduir els desajustaments tant a nivell d'oferta/demanda com a nivell territorial i a contribuir al manteniment del sistema públic mitjançant les seves contribucions a la Seguretat Social, constitueixen un dels segments més precaritzats, situació que la seva intencionada reducció o inexistència de drets afavoreix. D'aquest tema ens ocupem en un altre capítol de la segona part del llibre.

El consens i l'eficàcia que persegueix la Cambra de Comerç (2003), o la cohesió social i la competitivitat que guien el Pacte Industrial de la RMB (1997), del que òbviament queden exclosos «voluntàriament temes com el salarial», impliquen, doncs, garantir un nivell de rendes mitjà-alt a un nucli de la població (directius, gerents i tècnics alts de l'administració pública i l'empresa) i que els costos de l'eficàcia i la competitivitat recaiguin sobre la resta i, en especial, sobre les dones, joves i immigrants, que ocuparan els segments inferiors en la divisió del treball, encara que amb una significativa tendència vers la seva generalització. Tornem així a formes de capitalisme «salvatge» (encara que el capitalisme sempre ho ha estat) pròpies dels inicis de l'era industrial.

Es dona així la paradoxa que una part important de les reivindicacions formulades pels moviments contestataris en dècades anteriors (reducció de la jornada laboral i increments salarials, major flexibilitat en el treball a favor del temps propi, emancipació econòmica i sociopolítica de la dona, altres formes d'implicació en la feina que permetessin majors dosis de creativitat i autonomia en contraposició al treball monòton i repetitiu característic del fordisme) han estat assumides i subvertides per l'empresa capitalista en benefici propi, tot mantenint l'estructura jeràrquica en l'organització de la producció i una forta coacció salarial.

L'erosió dels salaris i la segmentació i precarització del treball són els pilars d'un nou model de control social, polític i econòmic, que fragmenta i sotmet doblement els treballadors, doncs externalitza sobre aquests el conflicte (confrontant i fent competir entre ells els segments precaritzats de la força de treball en base a divisions de gènere, edat o

procedència: homes i dones, treballadors grans i joves, fixes i eventuais, autòctons i immigrants, etc.), externalitzant de pas els costos econòmics i socials de la reproducció (fent-los recaure sobre la població immigrada i les dones, principalment, i erosionant les minses rendes acumulades pels treballadors al llarg dels anys).

En definitiva, la precarització social és un mecanisme de gestió del conflicte, ja que trasllada la conflictivitat entre capital i treball als propis treballadors alhora que comporta una precarització de la capacitat d'articular respostes col·lectives contra les noves formes d'explotació.

LES NOVES CARES DE L'EXCLUSIÓ SOCIAL

Si la segmentació, fragmentació i precarització són les característiques principals del mercat de treball a la RMB, a nivell de les rendes, la incertesa, l'erosió dels salaris i l'escassa cobertura en cas de desocupació, es tradueixen en una accentuació de la dualització social. Alguns indicadors generals d'aquesta dualització, segons els darrers informes sobre la pobresa a Catalunya (Fundació Un Sol Món, Caixa de Catalunya, 2002 i 2003), mostren un augment considerable del nombre de famílies i/o persones que viuen per sota del llindar de la pobresa, passant d'un 14,3% de llars pobres el 1996 a un 18,6% el 2000 (de 715.000 persones aproximadament a 1.181.700). Aquest llindar, per al 2000, s'estableix en el 60% de la renda mitjana (5.805,5 euros anuals). La RMB concentra més d'un 70% de la població amb greus dificultats econòmiques, i el que resulta significatiu, segons el darrer informe, és que en aquest període 1996-2000 no només augmenta la precarietat econòmica sinó que canvia la seva composició social.

Juntament amb l'elevada feminització de la pobresa, del seu impacte a les llars amb persones que perceben pensions de jubilació o viduïtat que no arriben al salari mínim interprofessional o on tots els membres estan desocupats, s'observa un fenomen emergent de llars on les persones que hi viuen són joves que treballen, els *working-poor*, i això malgrat el paper de la família com amortidor i l'elevat nombre de joves que viuen a casa dels pares fins passats els 30, donat l'esforç econòmic que els suposa accedir a l'habitatge, el preu del qual s'ha incrementat un 25% més que els salaris mitjans bruts. I, per altra banda, l'extensió de la pobresa relacionada amb l'arribada de la nova immigració: 4 de cada 10 immigrants no comunitaris es troba en situació greu de pobresa.

La precarietat econòmica afecta, per tant, cada dia més a la població treballadora, sobretot en aquelles cases on només treballa una persona i amb contracte temporal (44,4%) o a temps parcial (33%), però també on hi ha dos salaris irregulars (12,6%); i, per categories socioprofessionals, sobretot als treballadors no qualificats de la indústria i els serveis, amenaçant, però, amb el risc de l'exclusió també als treballadors qualificats

d'ambdós sectors. Entre les persones perceptores de prestacions públiques, també la meitat es troba en risc d'exclusió social.

Les dades contingudes a l'informe són molt eloqüents respecte als efectes que la desregulació laboral, el retall de les prestacions públiques i els preus de l'habitatge estan tenint sobre la precarització social, de la que només escapen aquells que en la pràctica en són els seus gestors i principals beneficiaris.

ZONIFICACIONS FLEXIBLES PER A LA SEGREGACIÓ

L'expressió territorial d'aquesta polarització social tendeix a reproduir d'una manera extensiva el model centre-perifèria a escala metropolitana, encara que les diferències són més accentuades a Barcelona. A la ciutat i a la primera corona metropolitana hi ha el major nombre de llars sense cap tipus d'ingrés, entorn el 20%, és menor la importància de les rendes procedents del treball i major la dependència de rendes públiques (fonamentalment pensions de jubilació i viduitat); mentre que a la segona corona metropolitana succeeix a la inversa, fenomen coherent amb l'increment de l'ocupació fruit de la descentralització productiva i de l'emigració jove a la zona. També s'observa que la mitjana de rendes és superior a Barcelona i la segona corona que a la primera, conformada per municipis de població obrera, el vell «cinturó vermell» de la Barcelona metropolitana, on la mitjana de rendes representa un 85,6% respecte a Barcelona ciutat (clar que en aquest àmbit trobem els extrems del «ric» Sant Cugat i el «pobre» Sant Adrià del Besòs).

Les desigualtats, però, es fan més paleses quan ens acostem a la cartografia social des d'altres àrees territorials d'anàlisi no tan àmplies. Un estudi de l'EMRB (*Dades bàsiques de l'ERMB 2000*, volum 5, 2003) fet sobre les seccions censals, assenyala que més del 20% de la població major de 15 anys pertany a categories socioeconòmiques baixes i resideix en els municipis més poblats de la primera corona metropolitana: Badalona, l'Hospitalet de Llobregat, Sant Adrià del Besòs i Santa Coloma de Gramenet, en alguns municipis del Llobregat i en la perifèria de les capitals comarcals més poblades de la RMB així com a bona part del districte de Nou Barris a Barcelona. En aquesta zona predominen els obrers industrials i treballadors poc qualificats dels serveis amb una elevada taxa d'eventualitat i de rotació entre la feina i l'atur. El menor nivell de renda es reflecteix en majors dificultats econòmiques, menor capacitat d'estalvi i nivells d'inversió molt baixos.

Un 15% de la població de rendes mitjanes-baixes, i que concentra les seccions censals més envellides de les grans ciutats, resideix als districtes de Nou Barris, Sants-Montjuïc, Horta-Guinardó, Sant Martí i, molt especialment, Ciutat Vella, així com a l'Hospitalet. L'envelliment de la població ve accentuat pel procés d'expulsió de gent jove a causa dels

preus de l'habitatge, encara que aquestes zones estan acollint recentment part de la immigració que arriba a la ciutat. En aquests districtes s'observa una elevada taxa d'inactivitat laboral, tant a conseqüència de l'edat com de les taxes d'atur, que superen la mitjana de la província de Barcelona. Per altra banda, trobem també grups amb rendes mitjanes-baixes amb predomini de treballadors industrials als municipis de grandària mitjana de la segona corona i, entre la primera i la segona, joves procedents de Barcelona desplaçats per motius d'habitatge.

Respecte als grups socials amb rendes mitjanes-altes i altes, un primer col·lectiu viu a municipis petits i està vinculat amb el sector agrari (són empresaris o autònoms); el segon es localitza al centre de les grans ciutats, a Barcelona (Eixample i Gràcia) i a Granollers, Mataró, Sabadell o Terrassa, i està integrat per tècnics i personal administratiu del terciari i per moltes dones grans que viuen soles; un tercer grup, que només representa el 5% del total de seccions censals, està compost per gent jove que treballa en el terciari com a empresaris amb assalariats, directors o gerents i que s'ha traslladat des de Barcelona ciutat al Garraf, Maresme i altres comarques que ofereixen una millor «qualitat de vida».

Per últim, un 5,9% de la població major de 15 anys de categories socioeconòmiques i professionals altes, amb una forta presència al terciari avançat i al sector públic com a directors, gerents, empresaris, professionals i tècnics alts, es concentra a Barcelona ciutat a barris com Sarrià-Sant Gervasi, les Corts i, en menor mesura, l'Eixample, i a certes àrees d'alguns municipis del Vallès Occidental, a bona part de Sant Cugat del Vallès o als centres de Sabadell i Terrassa.

És evident, doncs, la segregació espacial en funció de les rendes: a nivell territorial els barris i les zones més sanejades (no parlem de la qualitat dels pisos, dels equipaments i serveis, etc.) són ocupades per les classes benestants, mentre que els treballadors es concentren a la perifèria de les ciutats grans, a la primera corona i alguns barris del centre de Barcelona, la remodelació dels quals —amb la consegüent pujada de preus— expulsa els seus fills cap a municipis allunyats de la ciutat (el dia que s'emancipen, és clar).

Aquesta zonificació «dura» respon en part a un procés històric que coincideix amb les diferents migracions procedents d'altres parts de l'Estat espanyol i, sobretot, les dels anys 60-70, que es van anar allotjant en els barris dormitori que durant l'època del porciolisme van créixer a la perifèria barcelonina i als voltants de les ciutats industrials de la regió, en forma de barraquisme vertical o mitjançant l'autoconstrucció. Alguns d'aquests barris i ciutats conserven encara avui una forta composició obrera, malgrat el cop que va suposar la crisi dels 70-80, i concentren a principis del segle XXI les rendes més baixes de la RMB.

Però sobre aquests mateixos teixits socials i urbans apareixen altres zonificacions de caràcter més «flexible», que responen sobretot a dos fenòmens diferenciats entre si però relacionats amb la mobilitat impo-

sada pel treball i les rendes: la dispersió i drenatge continu de la població des de Barcelona i les ciutats més grans vers municipis més petits i allunyats de la metròpoli central, degut als preus de l'habitatge; i la nova immigració, per a la qual es reserven, distribuïts per tota la regió metropolitana «els teixits devaluats com a àrees d'acollida, evitant, però, que caiguin en una greu degradació» (CESB, 2002, pàg. 140). Aquestes zonificacions flexibles no tenen per què ser sempre les mateixes, segueixen la lògica d'una degradació induïda de l'entorn, dels habitatges i de l'espai i els equipaments públics, que impulsen una part de la població resident a sortir dels barris (comprant les empreses públiques i les immobiliàries els pisos a baix preu), per després procedir a una rehabilitació selectiva, afavorint un canvi en la composició social dels mateixos.

Mentrestant, la dualització social no ha fet més que créixer en els darrers anys i la fragmentació que recorre els barris i els espais on venem la nostra força de treball, a canvi d'un salari cada dia més miserable, és la garantia per assegurar que aquesta dualització no es converteixi en conflicte; un conflicte capaç de posar en crisi les noves formes de submissió al treball assalariat, basades en l'amenaça de l'exclusió social, plantejant dispositius d'emancipació del xantatge econòmic i d'un ordre social que, sotmès a la lògica de la valorització capitalista, suposa una guerra oberta i declarada contra la vida humana.

Maia Deliri